

סמינר קיץ תשע"ב - מרכז תרבות נוה שאנן/קיבוץ יגור

סמיכת גאולה לתפילה

1. החובה לסמוך גאולה לתפילה

ברכת הגאולה המסיימת את 'קריאת שמע' אינה נשמעת עד סופה ברוב בתי הכנסיות שכן החזן מנמיך את קולו עד כדי לחישה בהגיעו למילות הסיום של הברכה: "בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל". מנהג זה מקורו בדרישה ההלכתית לחבר את 'ברכת הגאולה' המסיימת את 'קריאת שמע', ל'ברכת אבות' הפותחת את 'תפילת עמידה'. החזן מנמיך את קולו ב'ברכת הגאולה', כדי שהציבור לא יענה אמן על ברכתו ובכך בעצם יפסיק בין 'ברכת הגאולה' ל'תפילת עמידה'.

2. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ט עמוד ב

העיד רבי יוסי בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים: כל הסומך גאולה לתפלה - אינו נזוק כל היום כולו. אמר רבי זירא: איני? והא אנא סמכי ואיתזקי! אמר ליה: במאי איתזקת - דאמטיית אסא לבי מלכא; התם נמי מבעי לך למיהב אגרא למחזי אפי מלכא, דאמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם שאם יזכה - יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם. אמר ליה רבי אלעא לעולא: כי עיילת להתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה, דאדם גדול הוא ושמח במצות: זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא.

3. שלמה אנגל

הדרישה ההלכתית המפורטת לסמוך גאולה לתפילה, מושתתת אף היא על ההשקפה הזאת. אדם המקשר בתפילתו את גאולת מצרים לתפילתו האישית מכריז כי אפילו הגאולה הגדולה ביותר תלויה בתפילה וברצונו של האדם הרוצה להיגאל, או זה הנמנע מגאולה. הסומך גאולה לתפילה יודע כי לממד האובייקטיבי של המאורעות אין חשיבות אם לא מתלווה אליהם פרשנות אישית המקרבת או מרחיקה את האדם למאורעות אלה. עם ישראל, שנגאל בגאולה גדולה וניסית מהשיעבוד במצרים, שכח את הנס מיד עם הקשיים הראשונים במדבר. על כך נאמר שהיהודי יוצא בקלות מן הגלות, אבל הגלות מסרבת לצאת מן היהודי. הסירוב הזה הוא ניתוק הגאולה מהתפילה, ניתוק הקונקרטי מן הריטורי, מיקום הגאולה בעבר כמאורע שהיה היה, ומיקום התפילה בעתיד כבקשה שטרם התמלאה. רק תפילה המקרינה על העבר ומעניקה לו משמעות יכולה להפוך את אירועי העבר לגאולה ולמקור התפעלות ומשאת נפש בהווה ובעתיד.

4. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף י עמוד ב

אמר רבי חנן: אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת - אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר: +קהלת ה'+ כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא. מיד: +ישעיהו ל"ח+ ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'. מאי קיר? אמר רבי שמעון בן לקיש: מקירות לבו, שנאמר: +ירמיהו ד'+ מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו'. רבי לוי אמר: על עסקי הקיר; אמר לפניו: רבונו של עולם, ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה - החיית את בנה, אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב - על אחת כמה וכמה. +ישעיהו ל"ח+ זכר - נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי - מאי והטוב בעיניך עשיתי? אמר רב יהודה אמר רב: שסמך גאולה לתפלה. רבי לוי אמר: שגנו ספר רפואות.

5. תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק א דף ב טור ד /ה"א

ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה שלש תכיפות הן: תכף לסמיכה שחיטה, תכף לנטילת ידים ברכה, תכף לגאולה תפילה. תכף לסמיכה שחיטה וסמך ושחט תכף לנטילת ידים ברכה שאו ידיכם קדש וברכו את ה' תכף לגאולה תפילה יהיו לרצון אמרי פי מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה. אמר רבי יוסי בי רבי בון כל מי שהוא תוכף סמיכה לשחיטה אין פסול נוגע באותו קרבן וכל מי שהוא תוכף לנטילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה וכל מי שהוא תוכף גאולה לתפילה אין השטן מקטרג באותו היום אמר רבי זעירא אנא תכפית גאולה לתפילה ואיתצדית באנגריא מובלא הדס לפלטין אמרו ליה רבי רבו היא אית בני אינשי הכין פריטין מחכים פלטין א"ר אמי כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה למה הו' דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך יצא לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג עוד הוא הפליג.

רש"י מסכת ברכות דף ד עמוד ב

מסייע ליה לרבי יוחנן - דאמר ערבית נמי - קריאת שמע ואחר כך תפלה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה, ודלא כרבי יהושע בן לוי דאמר תפלה ואחר כך קריאת שמע.

זה הסומך - וכל שכן דשחרית, דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה, כדכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל (במדבר ל"ג), וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים, דכתיב ה' צורי וגואלי (תהלים י"ט), וסמך ליה יענך ה' ביום צרה (תהלים כ'), ואמרינן בברכות ירושלמי (פרק א'): מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה - לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך, יצא המלך ומצאו שהפליג - אף הוא הפליג, אלא יהיה אדם מקרב להקדוש ברוך הוא אליו, ומרצהו בתשבחות וקלוסין של יציאת מצרים, והוא מתקרב אליו, ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו.

הסברו של הרב ברנדס לירושלמי:

בשלשה מישורים מסביר הירושלמי את ערך סמיכת הגאולה לתפילה. בדרשה מתהלים, במאמר על הערך הסגולי של המעשה, ובמשל המסביר את ההגיון שבדרישה זו.

המשל:

על פי המשל, ברכת הגאולה, החותמת את קריאת שמע וברכותיה, היא בבחינת נקישה על שערי שמים, על פתחו של הבורא. הזכרת שבחי ה', ובשיאם וסיומם העלאת זכרון יציאת מצרים והודיה על הגאולה, הם בבחינת קריאה אל הקדוש-ברוך-הוא. ההתעוררות של האדם ושל הציבור להכיר במלכותו וגדולתו יתברך, מזמינה כביכול

את הקב"ה להקשיב לדברינו. אסור לעצור בשלב זה, כי אחרי ההודאה והשבחים מתבקשת השאלה, ומה עכשיו, לאן ממשיכים? הפותח שער לדופקים, מצפה לפגוש שם את האדם והעם המבקשים להתקדם הלאה. אם לא תבוא תפילה אחרי הגאולה, כביכול מכריז האדם שאין לו צורך ביותר ממה שקיבל, ומסתלק.

דרשה:

הדרשן קושר בין סיומו של מזמור י"ט, מזמור "השמים מספרים כבוד א-ל" המסתיים במלים "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך", לבין תחילתו של מזמור כ' "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם א-להי יעקב". הזיקה שהירושלמי מצביע עליה אינה רק בין הפסוק האחרון של מזמור י"ט לפסוק הראשון של מזמור כ', אלא בין שני המזמורים ככלל. המעיין במזמור י"ט רואה מייד שהמזמור מקביל לסדר ברכותיה של קריאת שמע. חלקו הראשון עוסק בשבח שמשבחים גרמי השמים את הקב"ה: "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת ... מקצה השמים מוצאו ותקופתו על קצותם ואין נסתר מחמתו". החלק הזה מקביל לברכת יוצר אור. החלק השני של המזמור עוסק בשבח התורה והמצוות: "תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' ... פקודי ה' ... ומתוקים מדבש ונופת צופים". חלק זה מקביל לברכה השניה של קריאת שמע, ברכת אהבה, שהיא ברכה על התורה והמצוות. החלק האחרון של המזמור מקביל לברכת הגאולה: "גם מזדים חשוד עבדך ... ה' צורי וגואלי". המלים האחרונות של המזמור: "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי" מזכירות את התפילה והגאולה זו בצד זו, ולכן נבחר פסוק זה להאמר בחתימת תפילת העמידה. היות והפרק הבא פותח, אחרי הכותרת, במלים "יענך ה' ביום צרה", ראה בכך הדרשן בירושלמי רמז למענה שינתן למי שישכיל לסמוך גאולה לתפילה.

מאמר רבי זירא

סמיכת הגאולה לתפילה של רבי זירא, לא זו בלבד שלא הזיקה לו, אלא העלתה אותו למעלה גדולה, להיות בן פלטרין של מלך, היא ארץ ישראל. צריך לדעת להתבונן, להכיר ולהבין, שכל יגיעה ועמל שטורחים ואף סובלים בארץ ישראל, הם זכות ומעלה גדולה. צריך לסגל את המבט הירושלמי המקודש על המציאות הארצישראלית. כמה היו הסבים והסבתות שלי, שכולם נספו על אדמת אירופה, מוכנים לשלם כדי לזכות להתלונן כמוני נכדס כאן בארץ ישראל ובמדינת ישראל; על הצבא ועל המילואים, על מס הכנסה ועל הביורוקרטיה, על העובדים הזרים ועל האויבים הערבים, על הפערים החברתיים ועל קשרי ההון והשלטון, אפילו על אימוץ סממני התרבות הרדודה של העולם, ועל הגילויים האוטו-אנטישמיים. כל אלו הם "אנגריא דה לוקס", הדסים בארמון, ביחס למה שסבלו היהודים שם, ובכל ארצות פזוריהם לדורותיהם. אילו היו זוכים לכך, לא היה פיהם פוסק מלומר שירה והלל. הסבים והסבתות שלי כולם היו ציונים, מצפי גאולה וקווי ישועה, אבל הם לא זכו למה שזכה רבי זירא, ולמה שזכו הורי, לסמוך גאולה לתפילה, ולעלות לארץ כדי לגלות שהגאולה עדיין רחוקה משלמות, וצריך להמשיך והתפלל להתפתחותה והשלמתה. מצות יום העצמאות: להודות על הגאולה, ולסמוך לה מייד תפילה, לגאולה השלמה במהרה בימינו.

הרב דביר שחר

לשם כך יש להתבונן בדברי רבותינו. אדם מרגיש שהתפילה נעשית על מנת להיטיב את מצבו האישי או את המצב הכללי בעולם, שהרי זהו תוכן התפילה: בקשות אישיות וכלליות. אך אם ידע האדם שבעצם יש כאן ציווי של הקב"ה להתקרב אליו ע"י עבודת הבקשות - יסייע הדבר לכוונתו, שהרי אם הדבר מכוון לצרכיו, זהו עניינו האישי ויכול לאמר: מה לכם להתערב בצרכי? אם לא אטפל בעצמי - אני אסבול ואשא בתוצאות! אך אם יודע האדם שרצון ה' הוא שהאדם יבקש על צרכיו - זו

הופכת להיות עבודת ה' ולא בעייתו הפרטית. דבר זה גנוז בדברי רבנו יונה בטעמו הראשון: התפילה הסמוכה לגאולה היא על מנת להראות את עבודתו של האדם ואם אדם יכוון לכך - יקל עליו מפני שירגיש שרוצה להראות את השתעבודתו ע"י בקשת צרכיו וזה אינו רק צורך אישי.

6. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ד עמוד ב

מר מר: קורא קריאת שמע ומתפלל. מסייע ליה לרבי יוחנן, דאמר רבי יוחנן: איזהו בן העולם הבא? - זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית. רבי יהושע בן לוי אומר: תפלות באמצע תקנום. במאי קא מפלגי? אי בעית אימא קרא, אי בעית אימא סברא. אי בעית אימא סברא, דרבי יוחנן סבר: גאולה מאורתא נמי הוי, אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא; ורבי יהושע בן לוי סבר: כיון דלא הויא אלא מצפרא, לא הויא גאולה מעלייתא. ואיבעית אימא קרא - ושניהם מקרא אחד דרשו, דכתיב: +דברים ו'+ בשכבך ובקומך, רבי יוחנן סבר: מקיש שכיבה לקימה - מה קימה קריאת שמע ואחר כך תפלה, אף שכיבה נמי קריאת שמע ואחר כך תפלה; רבי יהושע בן לוי סבר: מקיש שכיבה לקימה - מה קימה קריאת שמע סמוך למטתו, אף שכיבה נמי קריאת שמע סמוך למטתו. מתיב מר בריה דרבינא: בערב מברך שתים לפניו ושתים לאחריה; ואי אמרת בעי לסמוך, הא לא קא סמך גאולה לתפלה, דהא בעי למימר השכיבנו! אמרי: כיון דתקינו רבנן השכיבנו, כגאולה אריכתא דמיא. דאי לא תימא הכי - שחרית היכי מצי סמיך? והא אמר רבי יוחנן, בתחלה אומר: +תהלים נ"א+ ה' שפתי תפתח, ולבסוף הוא אומר: +תהלים י"ט+ יהיו לרצון אמרי פי! אלא: התם כיון דתקינו רבנן למימר ה' שפתי תפתח - כתפלה אריכתא דמיא, הכא נמי, כיון דתקינו רבנן למימר השכיבנו - כגאולה אריכתא דמיא.

7. (תלמידי ר' יונה ברכות דף ב: בדפי הרי"ף).

הטעם שזוכה לשכר גדול כזה מפני שהקב"ה כשגאלנו והוציאנו ממצרים היה להיותנו לו לעבדים, שנאמר, כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. ובברכת גאל ישראל מזכיר בה החסד שעשה עמנו הבורא. והתפילה היא עבודה, כדאמרינן (ב"ק דף צ"ב:): ועבדתם את ה' אלוהיכם זו היא תפילה. וכשהוא מזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד מראה שכמו שהעבד קונה אותו רבו כן הוא מכיר הטובה והגאולה שגאל אותו הבורא ושהוא עבדו ועובד אותו, וכיון שמכיר שהוא עבדו מפני שגאלו ועושה רצונו ומצותיו נמצא שבעבור זה זוכה לחיי העולם הבא.

טעם אחר, מפני שכשמזכיר גאולת מצרים ומתפלל מיד הוא מראה שבוטח בה' בתפילה כיוון שמבקש ממנו צרכיו, שמי שאינו בוטח בו לא יבקש ממנו כלום. וכן נראה באלה שמות רבה בפרשת בא אל פרעה שאומר לשם שכשראו ישראל הניסים והנפלאות שהיה עושה עמהם הבורא שלא כטבעו של עולם בטחו בו, ועל זה נאמר, וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' וגו'. וכיוון שמזכיר עכשיו אותה גאולה שבטחו אבותינו בה' והצילם ומתפלל מיד, נמצא שגם הוא בוטח בו שיענה

אותו כמו שענה לישראל בעבור שבטחו בו, ומפני זה מזכיר אותה הגאולה ומתפלל מיד. והבטחון הוא עיקר היראה והאמונה ולפיכך זוכה בסיבתו לחיי עולם הבא.

הסבר : ההבדל בין שני תירוצי ר' יונה איננו נוגע לנושא השיעור, מאחר ששניהם רואים בתפילה ביטוי לתלות באלוקים. ההבדל ביניהם נוגע לא להגדרת התפילה, אלא בהסבר הקשר בין תפילה - תפילה הסמוכה לגאולה - לבין זכייה בעולם הבא. הראשון מסביר שהתלות כוללת ציות, שמתבטאת בקיום מצוות, שהן כמובן המפתח לעולם הבא. השני מבחין במידת הבטחון המושרשת בתלות, והבטחון "הוא עיקר היראה והאמונה ולפיכך זוכה בסיבתו לחיי העולם הבא". ההבדל בין התירוצים, אם כן, הוא שהראשון רואה את המפתח לעולם הבא במעשים, בקיום המצוות, והשני במדות הלב - "היראה והאמונה". הראשון רואה את התפילה כצעד ראשון המבשר על המשך עתידי של חיים מעשיים, השני רואה במתפלל כבעל אישיות אמונית בהווה, כשאישיות זאת היא המתאימה לחיי עולם הבא. כמובן, חילוק זה הוא יסודי בכל המחשבה הדתית, אך אין זה המקום לדון בו.

8. הרב אורי שרקי

נחזור לביטוי 'סמיכת גאולה לתפילה'. בימי התנאים לא סמכו: היה עומד בראש האילן וכו' והגיע זמן המקרא, קורא; הרמב"ם מגדיר את זמן ק"ש כיעשירית שעה. ואז כשרואה את השמש עולה, יורד ומתפלל. משמע להדיא שלא סומכים גאולה לתפילה. רק בזמן האמוראים התחילו להקפיד על זה. מדוע?

כשביהמ"ק קיים, כל גוי יודע שכוונת התפילה ברורה: לזה שיש לו מקדש בירושלים. "האלוהים אשר בירושלים", אומר כורש. אבל משחרב - לא יודעים למי: שהרי על ההווה א"א לשבח, ומתפללים למי שבעבר גאל אותך ובעתיד יגאל אותך. העבר והעתיד הופכים להיות משמעותיים, וההווה פחות. ולכן הקפידו להתחיל להתפלל לא סתם לאלוקים, אלא לאלוהי הגאולה. אומר פה ריב"ל שרק בבוקר אבל לא בערב. כשריב"ל רואה אתחלתא דגאולה הוא לא יודע אם זה גאולה, הוא רוצה לחכות עד הבוקר. ר' יוחנן אומר לו, לא נכון, זה כבר התחיל!

הבא"ח בפירושו לסוגיה אומר שנחלקו האם כשמתרחש נס ובידוע שאחריו יהיה נס גדול יותר, האם לקבוע יום שמחה על הנס הראשון או לא. ר' יוחנן אפוא רוצה לקבוע יו"ט כבר מהצהרת בלפור!

9. רב יאיר קהאן

סמיכות גאולה לתפילה באופן שלם, הוא על ידי צירוף הפן האוניברסלי עם הפן הפרטי; בשילוב של התודעה שאדם עומד לפני הבורא, יחד עם התודעה שהוא עומד לפני מי שגאל את ישראל. כאשר המתפלל גומר ברכות קריאת שמע עם זריחת השמש, ומיד מתפלל, הרי הוא סומך גאולה לתפילה בצורה שלמה.

10. הרב יחיאל לאש

הבדל גדול יש בין מה שכתב רש"י בשם הירושלמי, לבין לשון הירושלמי עצמו, שכן רש"י הביא את דברי הירושלמי "מי שאינו סומך גאולה לתפילה למה הוא דומה..." וכו', ואילו לשונו של ר' אמי בירושלמי היא "כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה", ולא כל מי שאינו

תוכף גאולה לתפילה, ומשמעות הלשון היא שמטרת הסמיכה של גאולה לתפילה היא בשביל הגאולה, לסמוך לגאולה תפילה, וכמו שממשיך ר' אמי ומסביר את הדבר, שהזכרת הגאולה היא כדפיקה על פתחו של מלך, וע"מ שלא ייוצר מצב שבו אנו מתקרבים לקב"ה, דופקים על פתחו, ואח"כ מפליגים-מתרחקים, ואז המלך, הקב"ה, "עוד הוא הפליג", דהיינו גם הוא מתרחק, ואז ההתקרבות לקב"ה הייתה לחינם בלא ניצול אותה הזדמנות, ועדיף היה שלא לדפוק על פתחו של המלך, מאשר לדפוק על פתחו ולהפליג, ולכן יש לסמוך לגאולה - תפילה, דהיינו בשביל שהזכרת הגאולה וההתקרבות לקב"ה לא יהיו כדפיקה סתמית על פתחו של מלך, יש צורך לסמוך למצב זה תפילה, דהיינו בקשה מהמלך, ממלך מלכי המלכים, הקב"ה. אסור איפוא, שיווצר מצב, שבו הזכרת הגאולה תהיה ללא תפילה לאחריה, וע"כ יש לסמוך לגאולה - תפילה.

וע"פ מה שנתבאר בדברי הירושלמי יש לבאר בשופי את דברי ר"י, שכן י"ל שר"י סובר כירושלמי, שמטרת סמיכת גאולה לתפילה איננה ע"מ שהתפילה תהיה אחרי הזכרת הגאולה, אלא מטרת סמיכת גאולה לתפילה היא לסמוך לגאולה - תפילה, דהיינו שהזכרת הגאולה לא תישאר ללא תפילה אחריה, ולכן כשהאדם קורא ק"ש בברכותיה בביתו אין לו להשאיר את הזכרת הגאולה, הדפיקה על פתחו של המלך, ללא תפילה לאחריה, ועליו להתפלל תפילת נדבה אחרי הזכרת הגאולה, כדי שלא ייוצר מצב שבו ימצאהו המלך שהפליג, ואף המלך יפליג, ולשם כך די אף בתפילת נדבה, ובלבד שהזכרת הגאולה לא תישאר ללא תפילה לאחריה.

11. הגרי"ד סולוביצ'יק [שיעורים לזכר אבא מארי ח"ב עמ' לה-נז]

מסביר שיש חיוב סמיכת גאולה לתפילה גם בתפילת חובה וגם בתפילת רשות, אך יש בין שני החיובים הבדל מהותי הנובע מכך שיש שתי הלכות בסמיכת גאולה לתפילה, שתיהן מתקיימות בסמיכה לתפילת חובה ורק אחת מתקיימת בסמיכה לתפילת רשות: א. גאולה בפרט וברכות קריאת שמע בכלל, מהוות הכנה לתפילה [חיוב סמיכת גאולה לתפילה הוא 'דין בתפילה']. אדם חייב לומר שבחו של המלך, לפני שהוא עומד לפניו [8]. אמירת השבח מתבצעת על ידי הרצאת שירה שבכתבי הקודש [פסוקי דזמרא], וכן על ידי אמירת שבח במטבע ברכה [ברכות קריאת שמע].

ב. התפילה מצטרפת לקבלת עול מלכות שמים שבקריאת שמע ומשלימה אותה [חיוב סמיכת גאולה לתפילה הוא 'דין בגאולה']. בקריאת שמע אנו מכריזים שהקב"ה אלוקינו והוא יחיד ואין זולתו. בתפילה אנו מתחננים לקב"ה ומבקשים ממנו את כל צרכינו, ובכך אנו מבטאים שהקב"ה מנהיג את עולמו ושולט בו שלטון ללא מצרים. בצירוף שני הדברים יחד מקבלים אנו עול מלכות שמים שלמה.